

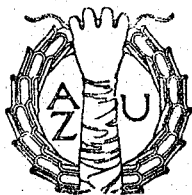
LETOPIS

AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI

V LJUBLJANI

DRUGA KNJIGA

1943 - 1947

Bibl. II 264/2

ZALOŽILA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
v Ljubljani

1947

OB STOLETNICI SMRTI JERNEJA KOPITARJA

*Predavanje akad. Rajka Nahtigala na slavnostni glavni skupščini
dne 11. avgusta 1944*

— Collegae, — Slovenske akademije znanosti in umetnosti častna dolžnost je, da se ob stoletnici smrti dostojno pokloni spominu enega največjih slovenskih mož — Jerneja Kopitarja, na katerega more slovenski narod s ponosom pokazati, saj ga je blesteče predstavljal v kulturnem svetu.

Rojen 21. avgusta l. 1780. v Repnjah nad Skaručino od kmet-skih staršev, kjer je po lastnih podatkih še do devetega leta pasel očetovo čredo, je po končanih ljubljanskih latinskih šolah prišel l. 1799. v hišo slavnega slovenskega mecena barona Žige Zoisa. Tam je bil najprej domači učitelj njegovega nečaka nato pa osem let baronov tajnik, knjižničar in oskrbnik rud-ninske zbirke; potem je odšel v začetku novembra l. 1808. na Dunaj. Na dunajski univerzi je poslušal dve leti jus, a ga je opustil, ker je postal cenzor za slovenske in grške knjige, 10. decembra l. 1810. pa že skriptor znamenite dvorne biblioteke. L. 1814. mu je bila podeljena častna, toda odgovorna naloga, da gre v Pariz in prevzame rokopise in knjige, ki so jih bili Francozi odnesli l. 1809; to nalogo je zadovoljivo rešil. Ob tej priliki je krenil tudi v London in Oxford. Že prej je potoval v Prago in Berlin ter se vračal čez Lipsko, Norimberk in Monakovo. Pozneje je bil dvakrat dalj časa v Italiji, v Rimu in drugih ita-lijanskih mestih, drugič zaradi ureditve stolice cerkvenoslovan-skega jezika v grško-rusinskem kolegiju v Rimu. Vsa ta poto-vanja je združil z znanstvenim filološkim študijem starocerkve-noslovanskih in cerkvenoslovanskih spomenikov, kakor Asse-manijevega evangelistarja, Bolonjskega psalterja, Trojanske priče itd. V dvorni biblioteki je bil l. 1821. imenovan za četrtega l. 1827. za drugega, 27. aprila l. 1844. pa za prvega kustosa in dvornega svetnika. Ob smrti je bil član sedemnajstih akademij ali učenih društev, med njimi petrograjske in berlinske aka-demije znanosti. Dunajske tedaj še ni bilo, pač pa je bil med

dvanajstimi, ki so l. 1837. predložili cesarju Ferdinandu prošnjo za ustanovitev akademije. Tudi na dunajski univerzi blešči njegovo ime med prvimi odličniki na častni plošči filozofske fakultete. Ves neprestano goreč za poglobitev svojega znanja, se je s svojim neumornim in polihistoriskim znanstvenim delom, počenši od člankov z letom 1806. ter od klasične slovenske slovnice iz l. 1808., prve znanstvene slovanske slovnice (poleg Josipa Dobrovskega češke iz l. 1809) sploh, pa do zadnjih spisov o Remskem cerkveoslovanskem glagolskocirilskem evangeliju, t. zv. Texta du Sacre, povzpel prav do viška evropske znanstvene znamenitosti, postal neke vrste znanstveno žarišče v obratu slavističnih in filoloških ved in prišel tako v stik z najrazličnejšimi znanstveniki in kulturnimi delavci, ki jih s svojo ogromno, skoro nepregledno korespondenco z okoli 600 dopisniki ni le na vse mogoče načine znanstveno informiral in podpiral, jih živo vne- mal in priganjal k delu, ampak jim tudi dajal mnogotere po- bude, da ne govorim o naši ožji domovini, kjer ni bilo seveda poleg barona Zoisa nobenega vidnejšega kulturnega delavca, ki ne bi bil znan ali si ne bi dopisoval z njim. Naj omenim le naj- bolj znana imena iz mednarodnega sveta: Čeha Josipa Dobrov- skega, Slovaka Pavla Šafaříka, Poljaka Samuela Lindeja, Rusa Aleksandra Vostokova, Srba Vuka Karadžića in Nemca Jakoba Grimma, ki je Kopitarju nadel ime „monstrum scientiarum“. Od Vatroslava Jagića izdana korespondenca z Dobrovskim med l. 1808. in 1828. obsega 245 številčk na 626 straneh oktavnega formata, korespondenca z Jakobom Grimmom, ki jo je šele pred kratkim, l. 1938., izdal pri Pruski akademiji berlinski slavist Maks Vasmer, pa med l. 1819. in 1834. 125 številčk na 203 straneh. Zadnja izdaja poleg drugih, kakor n. pr. v V. let- niku časopisa Südostforschungen l. 1940. in posebej izdana korespondenca s Karlom Rummyem, na Slovaškem rojenim Nemcem, neki čas ravnateljem karlovaške srbske gimnazije, dokazuje še tudi, kako zanimanje za Kopitarja ne upada, ampak raste. Saj se njegove mnogovrstne zasluge ne omejujejo le na lastno znanstveno delo, še večje je njegovo žrtvovanje za delo drugih. Že sodobniki in očividci priprav in izida Josipa Dobrov-

skega epohalne cerkvenoslovanske slovnice „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“ iz l. 1822: so vedeli, da bi ne bila brez Kopitarjevega priganjanja in sodelovanja nikdar izšla. On je tudi našel in vzbudil zlasti dva genialna učenca, ki bi brez njega ne bila postala, kar sta, Vuka Karadžića in Franca Miklošiča. Genialni ustvaritelj novodobnega narodnega srbskega književnega jezika in njegove vzorne fonetične pisave, Vuk Karadžić, je na Kopitarjevo pobudo dvignil zaklad srbskih narodnih, zlasti epskih pesmi, po Kopitarjevem trudu poznanih in slavnihi v vsem tedanjem kulturnem svetu; saj je Kopitar med drugim celo prevel in poslal Goetheju ves prvi zvezek Vukove Pjesmarice iz l. 1814. Le po Kopitarjevih nasvetih in z njegovim sodelovanjem je izšel l. 1818. Vukov slovar srbskega narodnega jezika s slovnico, kakršnega ni bilo in ga do neke mere še sedaj ni v nobenem slovanskem jeziku: čist narodni besedni zaklad, besede zaznamovane z važnimi srbskimi naglasi in tolmačene ne le latinski in nemški, kar je prispeval Kopitar, temveč pojasnjevanje pogostokrat celo z obširnimi podatki in črticami iz narodnega življenja, tako da je v slovar vključen kar nekak srbski narodopis. Vse to se je izvršilo po Kopitarjevem navodilu. Očitno Kopitarjevi so taki pristavki, kakor n. pr. pod „k o n j“ v pomenu priprave pri goslih za zapenjanje in nopenjanje strun kot k o b i l i c a : „So auch krainisch kobilica“.

Kopitar je dalje pridobil in uvel v slavistiko in preko nje še v balkanistiko, to je v proučevanje istosmernega razvoja strukture geografsko sosednih, etnično ne najbliže sorodnih balkanskih jezikov, Franca Miklošiča, stvaritelja vseh temeljnih del slovanske filologije, največjega slovanskega filologa, avtorja primerjalne slovnice slovanskih jezikov v štirih knjigah, od katerih nudita posebno dve, besedotvoritev in sintaksa, še danes neprekošeno gradivo, sestavitelja cerkvenoslovanskega in etimološkega slovarja slovanskih jezikov, od katerih obsega prvi besedni zaklad iz cerkvenoslovanskih rokopisnih spomenikov v najširšem smislu besede, avtorja preglednih in izčrpnih študij o tvorbi slovanskih osebnih in krajevnih imen itd.; ustvaril je podlago balkanistiki s številnimi razpravami o balkanskih je-

zikih, albanščini, rumunščini in novogrščini. Miklošič je prišel jeseni l. 1838. kot mlad 25 leten mož z graške univerze na Dunaj z namenom, da se posveti advokatskemu poklicu. Na Kopitarja je imel priporočilno pismo poljskega grofa Vladislava Ostrowskega. Občevanje med obema Slovencema se je takoj razvilo in postalo vedno tesnejše, in dasi je Miklošič napravil l. 1840. juridični doktorat ter vstopil nato v advokatsko pisarno, je l. 1844., po lastnem priznanju, na Kopitarjevo prigovarjanje opustil advokaturu in zaprosil za skriptorsko mesto v dvorni biblioteki, kjer je bil Kopitar tedaj prvi kustos. Miklošič sam imenuje Kopitarja svojega učitelja. Kopitar ga je navajal med drugim, kakor vemo iz dopisa Grimmu, k študiju sanskrta, nazivajoč svojo dobo za predsanskrsko; moral ga pa je, kakor Grimma, vzpodbujati tudi k študiju litavščine. Miklošičev prvi spis je bila l. 1844. ocena Boppove primerjalne gramatike v „Jahrbücher der Literatur“, in sicer v prvem četrtletju, torej še pred Kopitarjevo smrtjo in z naslovom v živi pagini „Sanskrit und Slawisch“.

Kopitarjev vpliv ni viden le v prevzemu nekaterih njegovih potez, tako n. pr. t. zv. panonske teorije o domovini starocerkvenoslovanskega jezika in teorije južnoslovanskega štiridelnega slovenizma, v katerega naj bi se bili šele pozneje, v začetku VII. stol., kot klin vselili prvotni Srbi in Hrvati, ali tudi v gojitvi balkanistike, ki jo je sam dalje razvil. Miklošič je naravnost nadaljeval mnogih Kopitarjevih znanstvenih zasnov, tako balbanistike kakor tudi izdaje nekaterih spomenikov, n. pr. starocerkvenoslovanskega Supraseljskega kodeksa, katerega del je celó iz Kopitarjeve biblioteke prešel v ljubljansko, dela za cerkvenoslovanski slovar i. dr. Seveda, vse to ne v smislu očitkov plagiata po Vaclavu Hanki in Oroslavu Cafu.

Lastno Kopitarjevo znanstveno delo razpada nekako na tri dobe. Prva, ki jo je že v začetku tako sijajno otvoril s slovensko slovnico, s katero je položil temelj vsemu nadaljnjemu razvoju slovenskega knjižnega jezika in ki nima v gradivu niti ene neslovenske besede, sega od l. 1806. do l. 1818. Značilno za njegovo znanstveno publicistično delovanje postane vedno bolj objav-

ljanje številnih, toda vseskozi ostroumnih in predmet z novo lučjo osvetljujočih beležk, člankov, ocen in razprav, vseh blizu dvesto, v najrazličnejših, zlasti dunajskih časopisih tedanje dobe. Že za njegovega življenja sta izrekla Matija Čop l. 1833. in Vuk Karadžić l. 1841. željo, da bi se raztreseni Kopitarjevi spisi ponatisnili v posebni knjigi. To željo so po Kopitarjevi smrti ponavljali do naših dni razni učenjaki. Za prvo dobo je ustregel Miklošič l. 1857., ko je na 380 straneh izdal, vendar nepopolno in za današnje zahteve ne povsem zadovoljivo, prvi del Kopitarjevih „Kleinere Schriften“, ki jih na naslovni strani označuje kot spise jezikoslovne, zgodovinske, narodopisne in pravnozgodovinske vsebine, kar že samo po sebi priča za Kopitarjevo široko znanstveno zanimanje. Druga, sredinja doba, je doba sodelovanja v dunajskih „Jahrbücher der Literatur“ od 1818. do 1834. l., ki jim je bil l. 1829. tudi glavni urednik. Spisi postajajo večji, znanstvena področja širša, vseskozi pa z opazljivimi glavnimi smermi. Te spise je na moj predlog sklenila izdati v slavnostni spomin naša akademija; njih prva polovica, I. knjiga do 1824. l. z nad 400 stranmi, je že v Vaših rokah, III. knjiga z drugo polovico pa je v tisku. V tretji dobi, od l. 1834. do smrti, stopa začetno tako intenzivno sotrudištvo v časopisih v ozadje, pojavijo pa se posebne publikacije, kakor v prvi vrsti l. 1836. znamenita, z mnogimi dodatki (izdaja slovenskih Brižinskih spomenikov; za slovensko in starocerkvenoslovansko zgodovino važni traktat *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* i. dr.) pomnožena izdaja starocerkvenoslovanskega glagolskega spomenika prazniških homilij, ki mu je Kopitar dal ime *Glagolita Clozianus* po lastniku grofu Clozu. To je tudi prva izdaja katerega koli starocerkvenoslovanskega spomenika sploh. Z njo je Kopitar postavil na trdna tla vprašanje starostne prioritete glagolske pisave, ki jo je Dobrovski smatral za poznejši izum dalmatinskih glagoljašev, a ruskim slavistom je bila še mnogo pozneje nekam neprijetna misel o mlajšem poreklu cirilice. Druga posebna knjiga iz l. 1840. „*Hesyhii glossographi discipulus et επιρωσσοιστης Russus*“ po rokopisu XII.—XIII. stol. vsebuje poleg izdaje v naslovu omenjenega rokopisa še 22

raznih krajsih, vendar važnih dodatkov filološke in slavistične vsebine, kakor jo sam označuje; posvečena je berlinski in petrograjski akademiji znanosti. Kot rdeča nit se skozi vse Kopitarjevo razpravljanje vleče njegova na trdnem prepričanju sloneča domneva, da je bila domovina starocerkvenoslovanskega jezika slovenska Panonija. Opiral je to tezo na jezikovne in historične razloge; te je videl v postavitvi sv. Metoda za panonsko-sremskega nadškofa, glede prvih pa je stalno opozarjal na cerkvene terminološke izraze germanskega izvora, kakor popъ, postъ itd., ki naj bi mogli biti sprejeti v starocerkvenoslovansčino le med Slovenci v Panoniji. Čeprav tak leksikalni argument, kakor nam je dandanes jasno, ne more odločati o poreklu jezika, vendar je nedvomno, da je bil, kakor zdaj bolje vemo, vpliv panonskega narečja na prvotno starocerkvenoslovansčino južnega solunskega izvora, kar je Kopitar intuitivno čutil in po svoje razlagal. V tej smeri je zlasti Pavel Šafařík iskal panonizme, seveda v okviru Kopitarjeve hipoteze, ki jo je sprejel že po Kopitarjevi smrti, dasi je bil sprva silno proti njej. Tudi teorija deljene naselitve južnih Slovanov ima cum grano salis pravilno jedro. Gotovo so se prvotno ne slovenski Hrvati, kakor priča njih ime in poroča cesar Konstantin Porfirogenet, naselili med južnimi Slovenci v hrvatskem Primorju šele pozneje; v začetku VII. stol., ter tu ustanovili prvo hrvatsko državo. V balkanistiki je Kopitar že marsikaj jasneje videl kot poznejša veda, ki je njegove izjave o tem v starih, težko dostopnih časopisih do malega prezrla. Kako bistroumno spravlja, v razmerju do drugih slovanskih jezikov, popolnoma posebni razvoj bolgarščine v zvezo z romanizacijo Balkana. Njegovo zavzemanje za čisti narodni jezik in njegovo duševno blago ni le plod romantike. Že v gramatiki se sklicuje na Slovenca Žigo Popoviča in njegovo delo „Untersuchungen vom Meere“ iz l. 1750. Imenuje ga entuziasta za slovansčino in globoko obžaluje, da se ni mogla uresničiti njegova življenjska želja, proučevati slovanski jezik in zgodovino med Jadranskim in Črnim morjem. „Kako dalje bi bili sedaj v vseh ozirih v poznanju tega torišča srednje zgodovine“, vzklika. Omenjeno Kopitarjevo zavzemanje, ki je rodilo toliko

blagodejnega sadu v trudu za Vukove reforme na polju književnega jezika in pisave, je prevevalo vsega Kopitarja do zadnjih njegovih razočaranj v zvezi s ponesrečenim poizkusom metelčice in dajničice okoli l. 1833. Koliko se je boril za narodni novogrški jezik, trudil se je tudi za pravilni izgovor grščine in za ustvaritev albanskega pravopisa po načelu „vsak glas — poseben enoten znak brez vsakršnega pridanja“; kajti bil je odličen fonetik, toda znanstvena fonetična pisava ne more biti vedno primerna za praktično rabo književnega jezika. — Kar se je izvršilo za Srbe in kar je skušal izvršiti za Albance, kajpada z razliko v alfabetu, je sanjal uvesti tudi pri Slovencih, a leti so imeli že nad 250 letno književno tradicijo z latinsko pisavo in so bile zato tu povsem druge okoliščine, ki so onemogočale izvedbo, poteklo iz napačnega izhodišča, to je iz mešanja latinice s cirilico, oziroma z novimi izmišljenimi znaki, kar je vedlo na koncu do zagrenitve na Kopitarjevi, do ogorčenja na drugi strani. Tudi velike nade z Jakobom Zupanom so splahnele. Toda dandanes pripada vse to preteklosti in kakršno koli ogorčenje ni več na pravem mestu. Prenehalo je tudi že nekdanje nezadovoljstvo in ogorčenje nad Kopitarjem pri Čehih, ki jim je, spočetka skupno z Dobrovskim, po svojem ostrem kriticizmu osumil njihove, svoj čas sveto čaščene falsifikate, dozdevne staročeške slavne literarne spomenike. Razblinila so se v nič tudi razna neutemeljena natolcevanja političnega značaja, kakor je to izprevidel in tudi javno izjavil l. 1860. že znameniti ruski historik in politik Mihail Pogodin.

Dokončna študija o Kopitarju še ni napisana. Izdaja njegovih spisov, ki jo je začela naša akademija in se s prvo njeno knjigo danes oddoljuje spominu velikega slovenskega moža, ki je tudi že sanjal o ustanovitvi slovanskih akademij znanosti, naj pomaga utrditi pravi temelj za to. Enjo pa je že davno jasno: Kopitarjeva genialnost — „Magni Dobrovii ingeniosus aemulator“ stoji na starem nagrobnem, od prijateljev postavljenem mu kamnu —, duševna veličina, nič manj njegova požrtvovalnost. Spominu Jerneja Kopitarja se danes Slovenska akademija znanosti in umetnosti klanja z globokim spoštovanjem. Slava mu!